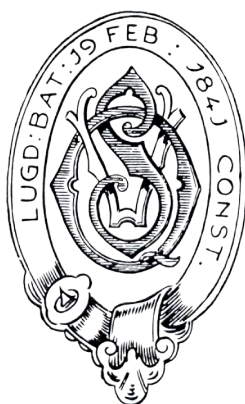

Immer blijft de band

Quisque Suis Viribus 1841-2016

Onder redactie van
H.J. van Beek & J. Florusse

Delft 2016

Dit is een uitgave van:
Collegium Theologicum c.s. “Quisque Suis Viribus”
www.quisque.nl

ISBN 978-94-6301-060-3

Uitgeverij Eburon
Productie & uitgave: Academische Uitgeverij Eburon, Delft
www.eburon.nl
Omslagontwerp: Textcetera, Den Haag
Vormgeving binnenwerk: Stien Stessens / www.sssssttieenn.be

© 2016 QUISQUE SUIS VIRIBUS. Alle rechten voorbehouden.
Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de rechthebbende.

Inhoudsopgave

Ter verantwoording	7
Hoofdstuk een: Het ontstaan der studentendisputen <i>C.J. Vos</i>	11
Hoofdstuk twee: “Schraag de roem van Quisque Suis Viribus” (1841-1891) <i>H.J. van Beek</i>	21
Hoofdstuk drie: “Waar Quisque is, daar zal ‘t goed zijn” (1891-1930) <i>A.G. Mietus</i>	57
Hoofdstuk vier: “Noblesse oblige” (1930-1950) <i>J. Florusse</i>	89
Door de ogen van S. Vuyk: De inauguratie van 1951	135
Hoofdstuk vijf: “Het leven stroomt er vrij door” (1950-1980) <i>C. Hoogerwerf</i>	143
Door de ogen van J. Trapman: Mythe en werkelijkheid	181
Door de ogen van F.H. Fockema Andreae: Magistrale momenten met prof. dr. G.H.M. Posthumus Meyjes	185
Hoofdstuk zes: “Als een boom aan water, welks loof niet verwelkt.” Semper vireat, Quisque! (1980-2016) <i>J.N. den Toom</i>	189
Ledenlijst (1841-2016)	223
Verantwoording foto’s en afbeeldingen	231

Ter verantwoording

Het beschrijven van de geschiedenis “*Quisque Suis Viribus*” is, op zijn zachtst gezegd, een ambitieuze onderneming. Bijna 1500 werkvergaderingen, minstens 8000 werkzaamheden, ruim 400 broeders met ieder hun persoonlijke verhaal, en dat alles in de enorme periode van 175 jaar. Daarbij komt nog het onbeschrijf-bare geheel aan mysteriën, herinneringen en ongeschreven traditie dat als een schaduw boven het hoofd van de geschiedschrijver hangt. Het is dan ook niet verwonderlijk dat deze opgave dikwijls als te ambitieus beschouwd is, en dat de dappere pogingen tot het beschrijven van deze geschiedenis zich noodzake-lijk beperkten tot meer bescheiden gedeelten van deze rijke historie. Dit boek pretendeert dan ook geenszins een alomvattend verslag te zijn van alles wat er zich in die jaren heeft voltrokken, van zij die zich aansloten bij dit wonderlijk gezelschap, of van wat *Quisque* in historische, academische, of theologische zin betekend heeft.

Toch heeft het strijdend Collegium de noodzaak gevoeld dit boek te schrijven. Ten eerste meenden wij dat de mijlpaal van het vijfendertigste lustrum uitnodigde tot een feestelijke en meer omvangrijke lustrumbundel. De bundel die verscheen ter gelegenheid van het 150-jarig bestaan van *Quisque* (R.B. ter Haar Romeny & Joh. Tromp (red.), *Quisque Suis Viribus 1841-1991, 150 jaar theologie in dertien portretten*, Leiden 1991) was hierbij dan ook een belangrijke bron van inspiratie. Ten tweede moest het Collegium constateren dat er onder haar leden behoefte ontstaan was aan het aanhalen van de banden met de geschiedenis. Het verdwijnen van de theologische opleiding uit Leiden heeft immers veel veranderd: niet alleen voor de Leidse universiteit of voor de theologie als zodanig, maar ook voor *Quisque*. De broeders werden gedwongen zich af te vragen wat *Quisque* dan eigenlijk was. Waar zij vandaan kwam, en waar zij heen moest. Tijdens dit proces van bezinning op de staat en toekomst van het Collegium groeide dan ook het verlangen de geschiedenis van *Quisque* in kaart te brengen. Dit boek is dan ook niet alleen ter viering, lering en vermaak geschreven, maar is uiteindelijk vooral het resultaat van onze eigen nieuwsgierigheid.

Wij schreven al dat dit boek niet pretendeert een alomvattend historisch verslag te zijn. Het onderzoek dat aan het schrijven vooraf ging, leverde dusdanig veel materiaal op, dat meerdere boeken volgeschreven hadden kunnen worden. De auteurs van de verschillende hoofdstukken hadden dan ook grote persoonlijke vrijheid bij het selecteren van hun materiaal en het leggen van accenten in de

tekst. Daar eenieder met een eigen stijl en naar eigen inzicht gewerkt heeft, kon het gebeuren dat sommige bijdragen meer theologisch, andere meer historisch zijn opgebouwd. *Eenieder naar zijn krachten*, zegt men dan. Het vele werk resulteerde in enkele uiterst leesbare hoofdstukken, die overigens stuk voor stuk het toegewezen aantal woorden overtroffen. De persoonlijke herinneringen van de ereleden Vuyk, Trapman en Fockema Andreae vormen op de meer historische hoofdstukken een fraaie en rijke aanvulling. Wij danken ook hen dan ook hartelijk voor hun bijdrage.

Wij denken dat wij met dit boek een representatief beeld van 175 jaar “*Quisque Suis Viribus*” hebben kunnen schetsen, dat zowel voor ingewijden als voor niet-ingewijden interessant en leesbaar is. Hoewel de auteurs in hun bijdragen bijzonder veel openheid verschaft hebben, kan het voorkomen dat men als buitenstaander bij bepaalde zaken, zoals toespelingen op de *virginologie* en *colombo-logie* van het Collegium, in onbegrip moet verblijven.

Bij het schrijven van dit boek is het eigen archief van het Collegium, dat bij *Erfgoed Leiden en Omstreken* (ELO) is ondergebracht, een ware schatkamer gebleken. Wij danken de medewerkers van *Erfgoed Leiden* dan ook hartelijk voor het herhaaldelijk (en ogenschijnlijk onvermoeibaar) opdiepen, rondtoren en terugplaatsen van nagenoeg alle stukken uit het archief, dat nagenoeg 5 meter aan materiaal telt. Ook zijn wij zeer veel dank verschuldigd aan de instellingen die deze publicatie financieel wilden ondersteunen. Vrijgeevige bijdrages van stichting De Vrijzinnige Fondsen, het Leids Universiteits Fonds (LUF), de Fonds voor Religiestudies (Leiden), de Faculteit der Geesteswetenschappen (Leiden) en het Leiden University Centre for the Study of Religion (LUCSoR) hebben de verwerkelijking van dit boek mogelijk gemaakt.

De toekomst van het Collegium Theologicum c.s. “*Quisque Suis Viribus*” ligt in het duister verholen. Niemand weet wat de toekomst brengt, maar vol vertrouwen hebben wij dit boek gedoopt:

Immer blijft de band.

Semper Manet Vinculum.

In aeternum!

H.J. VAN BEEK
J. FLORUSSE

Afb. 1. Het Academieggebouw te Leiden.

HOOFDSTUK ÉÉN

Het ontstaan der studentendisputen¹

C.J. Vos

IEDERE BROEDER WEET: alles bestaat in de context van Quisque. Vanaf dat allereerste, magische moment waarop hij zich geroepen weet tot de kring onder Haar rokken, bekleedt hij als vanzelf een hoofdrol in het bitterzoete melodrama dat zich sinds het begin der schepping op het wereldtoneel afspeelt. Maar ook Quisque staat altijd in een context, zij het academisch, religieus of historisch. En om het ontstaan en de ontwikkeling van het Collegium juist te kunnen beschouwen, moeten we deze context in acht nemen. Daarom zullen we in dit hoofdstuk een historisch kader scheppen voor het ontstaan van Quisque, waarbij we de geschiedenis van de universiteit en de ontwikkelingen van de diverse studentenverbanden kort de revue zullen laten passeren.

In 1575 werd de universiteit van Leiden opgericht door Willem van Oranje. Voorheen was de universiteit van Leuven de aangewezen plaats voor hoger onderwijs in de Lage Landen, maar door de Nederlandse Opstand was die niet meer toegankelijk voor studenten uit de noordelijke gewesten. Bovendien was er behoefte aan een opleidingsinstituut voor protestantse studenten. Deze nieuwe universiteit kon daarin voorzien. Hierdoor belichaamde ze de twee drijfveren van de Nederlandse Opstand: politieke en religieuze vrijheid. Leiden was een uitgelezen standplaats: als tweede grote stad in Holland had het een Spaans be-

¹ Ik ben grote dank verschuldigd aan broeder J.P. Heering, wiens bijdrage aan een vorige bundel een belangrijke inspiratiebron voor mij vormde. J.P. HEERING, 'In de dagen van Klikspaan: de oprichting van Q.S.V.' in: R.B. TER HAAR ROMENY en Joh. TROMP (red.), *Quisque Suis Viribus, 1841-1991, 150 jaar theologie in dertien portretten* (Leiden 1991), 11-24.

leg doorstaan en daarmee een belangrijke rol gespeeld in de Opstand. Daardoor was er extra symboliek verbonden aan de oprichting van de universiteit.² Ironisch genoeg was de universiteit opgericht in naam van Filips II, die in die dagen nog landheer van de Zeventien Provinciën was. Filips was er niet van gediend en deed in 1582 een plakkaat uitgaan waarin hij verklaarde dat iedereen die in Leiden studeerde als ketter zou worden beschouwd en niet bevoegd was tot enig ambt of enige waardigheid.³

De kersverse universiteit kende vier faculteiten: theologie, rechten, medicijnen en de zeven vrije kunsten, vermeld in aflopende volgorde van maatschappelijk belang. De vrije kunsten, ook wel de filosofie genoemd, waren een ondersteunende discipline voor de drie hoofdstudies. Het aanbod aan studies geeft aan hoe sterk de nadruk lag op het bedienen van de geestelijke en vleeselijke behoeften van de Hollandse burgerij.⁴ Het onderwijs werd van den oorsprong af genoten in het Latijn. Vanuit deze degelijke basis ontwikkelde de Leidse universiteit zich tot één van de belangrijkste van Europa.

Al spoedig bleek er echter ook behoefte te zijn aan wetenschapsbeoefening buiten de muren van de universiteit. In de zeventiende eeuw ontstonden er in Europa allerlei genootschappen die de bevordering van de kunsten en de wetenschappen beoogden. Doordat ze niet aan de universiteiten verbonden waren, konden ze hun activiteiten beoefenen zonder beperkt te worden door de gevestigde religieuze of wetenschappelijke conventies. Het eerste wetenschappelijke genootschap in de Republiek was de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen, die in 1752 werd opgericht. Daarvoor bestonden er al wel veel dichtgenootschappen, maar die richtten zich exclusief op de letterkunde. Ondanks verzet vanuit de Hollandse steden en de Leidse universiteit wist de Hollandsche Maatschappij zich al snel te vestigen als een nationale academie van de wetenschappen.

Deze positie wist ze echter maar enkele decennia vast te houden. Rond 1770 ontstond er een bonte diversiteit aan genootschappen die zich met allerhande onderwerpen bezighielden. Hiertoe behoorden ook genootschappen die zich richtten op een specifieke tak van de wetenschap, zoals Teylers Godgeleerd

2 W. OTTERSPEER, *Het bolwerk van de vrijheid. De Leidse universiteit in het heden en verleden* (Leiden 2008), 23.

3 FILIPS II, 'Ordonnance de Philippe II de n'aider des écoles dans les provinces révoltées' (Doornik 1582), <<http://www.dutchrevolt.leiden.edu/dutch/bronnen/Pages/1582%2003%2026%20fra.aspx>>.

4 W. OTTERSPEER, *Bolwerk van de vrijheid*, 23.

Genootschap. In de tweede helft van de achttiende eeuw werden meer dan vijftig goed georganiseerde genootschappen opgericht. Deze zouden al snel weer overvleugeld worden door het in de Franse tijd opgerichte Koninklijke Instituut, dat later zou verworden tot de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Desondanks was het duidelijk dat er onder de burgers van de Republiek een sterke behoefte leefde aan het beoefenen van de wetenschap, ook buiten muren van de universiteit, en dat men daartoe graag toevlucht zocht tot elkaar.⁵

Ook in de studentenwereld was deze drang voelbaar. Rond het midden van de achttiende eeuw begonnen studenten aan de universiteiten van de Republiek literaire gezelschappen te vormen, zowel ter oefening van de welsprekendheid als ter versterking van de onderlinge band. Aan het einde van die eeuw ontstonden er ook wetenschappelijke studentengenootschappen in de vorm van senaten. Deze studentensenaten imiteerden de officiële academische senaat en werden dan ook voorgezeten door een ‘rector magnificus’. Omdat deze senaten zich vooral bezighielden met het ontgroenen van aankomende studenten, werden ze ook wel aangeduid als ‘groensenaten’. De groensenaten waren verenigd binnen een overkoepelend orgaan dat de ontgroeningen organiseerde, een collegium. Het eerste Leidse collegium werd opgericht in 1799. In 1815 maakte het een doorstart als het ‘Collegium Omnium in Belgio Senatuuum Supremum’; onder die naam is het ook het best bekend. Dit collegium was, vanwege zijn sterk aristocratische karakter en de nadruk op ontgroeningen, niet erg geliefd bij een groot deel van de Leidse studenten.

De beoefening van de wetenschappen nam ook een belangrijke plaats in binnen de senaten. Zo ging de inauguratie gepaard met een schijnpromotie, waarbij de kandidaten een proefschrift moesten inleveren en geëxamineerd werden in het Hebreeuws, Grieks en Latijn. Hierdoor werden senaten ook wel aangeduid als ‘dispuutpartijen’ of ‘dispuutgezelschappen’. Naast de algemeen toegankelijke senaten ontstonden er weldra ook senaten die alleen voor studenten van een bepaald vak toegankelijk waren, zoals de theologische senaat ‘Minerva Sacrum’ (1801-1839). Hoewel het Collegium Omnium dus een toonaangevende rol speelde in het Leidse studentenleven van de vroege negentiende eeuw, was het niet de enige studentenorganisatie. Vanaf 1818 kregen de faculteiten van de universiteit ieder

5 W.W. MIJNHARDT, ‘Veertig jaar cultuurbevordering: Teylers Stichting 1778-1885’ in: *‘Teyler’ 1778-1978. Studies en bijdragen over Teylers Stichting naar aanleiding van het tweede eeuwfeest* (Haarlem 1978), 65-71.

een eigen voorzitter. (Inmiddels waren er vijf faculteiten, omdat de faculteit van de vrije kunsten was gesplitst in één voor de letteren en wijsbegeerte en één voor wis- en natuurkunde. Deze vervulden nog steeds een propedeutische rol.⁶) Deze voorzitters spraken zich uit tegen de ontgroeningen en probeerden een tegenwicht te bieden aan het Collegium Omnium. Na een reeks van geruchtmakende excessen richtten in 1839 de faculteitsvoorzitters een nieuw collegium op, dat zou uitgroeien tot het Leidsch Studenten Corps ‘Virtus Concordia Fides’, waarin de meeste gezelschappen werden verenigd.

Afb 2. Logo Leidsch Studenten Corps ‘Virtus Concordia Fides’.

Ondanks een uitnodiging om zich aan te sluiten bij het Leidsch Studenten Corps, bleef het oude Collegium Omnium zich verzetten tegen de nieuwe organisatie. Men richtte een tegenhanger van het Corps op, dat echter snel wegwijnde en in 1846 opgeheven werd. Vanaf dat moment tot aan de oprichting van V.S.L. Catena in 1954 was het Leidsch Studenten Corps de enige gezelligheidsvereniging voor mannelijke studenten in Leiden. De vakdisputen, zoals *Quisque*, bestonden binnen het Corps.⁷

Het is niet helemaal duidelijk hoe de termen ‘senaat’, ‘college’ (of collegium), ‘gezelschap’ en ‘dispuut’ zich in deze geschiedenis tot elkaar verhielden. Waarschijnlijk slaan ze uiteindelijk allemaal op gelijkaardige verbanden die in elkaar overliepen. Het gegeven dat de groensenaten ook schijnpromoties kenden, doet vermoeden dat daar ook gedisputeerd werd. De term ‘senaat’ raakte echter in diskrediet tijdens de val van het Collegium Omnium, waarna de term ‘dispuutcollege’ meer in zwang raakte. Deze refereerde aan het aloude academische gebruik van *disputationes*: het verdedigen en bestrijden van stellingen. Dit werd tot diep in de negentiende eeuw veelvuldig beoefend aan de Leidse universiteit. Alle studenten waren verplicht tijdens hun studie meermaals te disputeren

6 W. OTTERSPEER, *Bolwerk van de vrijheid*, 160.

7 J.P. HEERING, ‘In de dagen van Klikspaan’, 12-13.